

5. У польському місті Пщина на 22 тижні вагітності померла 30-річна жінка: український інформаційний ресурс «tsn.ua». URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/novini-svitu-u-polskomu-misti-pschina-na-22-tizhni-vagitnosti-pomerla-30-richna-zhinka.html> (дата звернення: 20.05.2023).

6. Sprawa zgwałconej 14-latki: Lewica domaga się od ministra zdrowia konkretnych działań: польський загальнонаціональний правовий та економічний щоденник «Dziennik Gazeta Prawna (DGP)». URL: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8649979,zgwalcona-14-latki-lewica-wyjasnienia-niedzielski.html> (дата звернення: 20.05.2023).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-324-8-25>

TO THE PROBLEM OF SEMANTIC AMBIGUITY IN CRIMINAL LAW

ДО ПРОБЛЕМИ СМИСЛОВИХ НЕОДНОЗНАЧНОСТЕЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНІ

Shyrovkov V. A.

*Dr. Sci. (Engin.), Academician
of the National Academy of Sciences
of Ukraine, Director of the Ukrainian
Lingua-Information Foundation of the
National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Широков В. А.

*доктор технічних наук, академік
Національної академії наук України,
директор
Український мовно-інформаційний фонд
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Yuschenko S. S.

*Research Officer
Ukrainian Lingua-Information Foundation
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Ющенко С. С.

*науковий співробітник
Український мовно-інформаційний фонд
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Кримінальний закон посідає особливе місце в системі правового регулювання суспільних відносин як єдиний нормативний акт вищого рівня, що регулює кримінально-правові відносини.

Як відомо, примус без санкцій недієвий, а безкарність правопорушення, зокрема через недосконалість кримінального закону, породжує нові, зазвичай більш тяжкі правопорушення. Усвідомлюючи ці факти, наша держава докладаеть значних зусиль для вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства, його гармонізації із

законодавством Європейського Союзу. На часі прийняття вкрай важливого в умовах війни та в післявоєнний період нового Кримінального Кодексу України, розробленого робочою групою з питань розвитку кримінального права під керівництвом академіка Національної академії правових наук України Ю. В. Бауліна. Для вдосконалення його тексту та проведення відповідного лінгвоекспертного дослідження чи не вперше в історії кримінального права України за сприяння Консультативної місії Європейського Союзу (КМЕС) в Україні було залучено фахівців з лінгвістичної та інформаційної галузі знань, до кола яких мають честь належати й автори цієї публікації.

У своїй роботі з лінгвістичного аналізу проєкту нового Кримінального Кодексу України автори керувалися розробленими Головним юридичним управлінням Апарату Верховної Ради України Методичними рекомендаціями щодо оформлення проєктів законів та основних вимог законодавчої техніки, схваленими постановою колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 41. Цей документ, орієнтований на фактичних авторів законопроєктів (ними є представники громадських організацій, асоціацій, експертних кіл тощо), має критично малий обсяг вимог до лінгвістичного оформлення законопроєктів (менше 5% від загального обсягу), через що зазначені Методичні рекомендації не повною мірою виконують свої настановчі функції.

Так, згідно з Методичними рекомендаціями законопроєкт не повинен містити суперечностей та дублювань; нормативні положення викладаються стисло, простою зрозумілою і точною літературною мовою й не повинні допускати різне тлумачення, виклад має бути чітким і логічно послідовним; при написанні законопроєктів необхідно дотримуватися правил орфографії та граматики. Решта вимог стосується юридичного оформлення законопроєктів.

Зауважимо, що порушення більшості вимог до лінгвістичного оформлення законопроєктів пов'язується з помилками писемної комунікації певних типів або їх комбінацією і зазвичай вирішується професійним редагуванням тексту.

Решта вимог не пов'язана з помилками писемної комунікації, отже, їх дотримання авторами законопроєктів опиняється поза редакторським контролем. До них належать: логічність – відповідність думки законам логіки й принципам правильного мислення, ясність та зрозумілість, а також вимоги щодо точності й однозначності, які стосовно текстів реальної складності (ними, власне, і є законопроєкти), як буде продемонстровано далі, не можуть виконуватися одночасно.

На останніх вимогах зупинимося детально, оскільки пов'язану з ними проблематику смислових неоднозначностей, які розуміємо як можливість побудови на тій самій лексико-синтаксичній структурі більше однієї семантичної структури, винесено в назву публікації.

Смислова неоднозначність призводить до утворення додаткових, нерелевантних контексту значень, через що є неприпустимою в будь-якому законі, тим більше – в кримінальному.

Джерело смислових неоднозначностей притаманне природі мови і є однією з її іманентних властивостей, а саме: відсутність однозначної відповідності між лінгвістичним знаком («формою») і його значенням («змістом») (принцип асиметричного дуалізму мовного знаку, так званий «принцип Карцевського»). Внаслідок цього один лінгвістичний знак може виражати декілька значень (системні відношення полісемії та омонімії), а одне і те ж значення може реалізовуватися різними лінгвістичними знаками (відношення синонімії), причому зазначений принцип поширюється на всі рівні мовної системи. Зауважимо, що в класичній лінгвістиці формальний апарат для репрезентації, інтерпретації та кваліфікації (у т. ч. кількісної) лінгвістичних неоднозначностей розроблений недостатньо. Тим паче його немає і в юридичних науках, тому подальший виклад ґрунтується на власному експертному досвіді авторів.

До інших об'єктивних чинників, що спричиняють смислову неоднозначність кримінального закону, тобто уможливають його різночитання, відносимо: (1) слова з розмитими або невизначеними значеннями; (2) слова без урахування значення і контексту; (3) слова в змішаних семантичних станах; (4) міжгалузеву омонімію; (5) мовленнєву недостатність; (6) відсутність єдиного концептуально-понятійного апарату в юридичних науках. При цьому:

(1) до слів із нечіткими межами значень належать, зокрема градуальні та якісні прикметники (*великий; широкий; неповний; специфічний; відмінний*); означальні прислівники різних видів (*добре; недостатньо; міцно; мало; багато*); прислівники способу (образу) дії (*спільно; швидко; негайно; невідкладно; водночас*); референційно нечіткі номінальні іменники та лексичні конструкції (*нічний час; транспортні засоби; шкідлива дія; фактичний шлюб; близька особа; рухомі межі; звернення стягнення*);

(2) слова, вжиті без урахування значення та контексту, попри доступність джерел тлумачної лексикографії, є поширеною помилкою (*свідчення осіб* не те саме, що *свідомість* осіб; *злітна маса* не те саме, що *злітна вага*; *п'ять днів* не те саме, що *п'ять діб* тощо);

(3) слова в змішаних семантичних станах – такі, що функціонують у тексті як суперпозиції їхніх лексичних значень [1]. Пояснимо на прикладі дієслова *фіксувати* в заголовку публікації онлайн видання Радіо Свобода: «*Фіксував розташування ЗСУ і наводив на будинки ракети РФ: у Миколаєві затримали таксиста-агента*». У дієслова *фіксувати* (уя, уєш, недок., перех.) встановлено вісім лексичних значень (Словник української мови в 11 томах):

1. Встановлювати, закріплювати що-небудь у певному положенні.
2. Відзначаючи, виділяти, закріплювати що-небудь у свідомості, в пам'яті, у викладі тощо. // Відображати, закріплювати за допомогою запису, малюнка, фотографії тощо.
3. Зосереджувати на чомусь, спрямовувати на щось (погляд, увагу тощо).
4. Записувати, реєструвати.
5. Визначати, встановлювати що-небудь.
6. фот. Обробляти фіксажем.
7. мист. Покривати фіксативом.
8. фізл. Те саме, що засвоювати 3.

Контексту наведеного прикладу релевантні три з восьми значень дієслова *фіксувати*: 2. Відобразити, закріплювати за допомогою запису, малюнка, фотографії тощо; 4. Записувати, реєструвати; 5. Визначати, встановлювати що-небудь. Зрозуміло, що невизначеність стосовно дій затриманого правопорушника контекстом не знімається. Саме через можливість суперпозиції семантичних станів лексичних одиниць вимоги щодо точності та однозначності термінології, встановлені Методичними рекомендаціями, не виконуються, оскільки точність означає врахування всіх релевантних контексту значень лексичної одиниці, однозначність – лише одного [2].

Здатність переводити дієслова до змішаного семантичного стану властива також модальному дієслову «*може*», яке надає основному дієслову відтінок необов'язковості виконання дії або допустимості її невиконання, створює альтернативу (*може підписати угоди; може надати право; може зазначити відомості* (а може, й ні));

(4) міжгалузєва і міжстильова омонімія та полісемія – різниця між семантикою одиниць загальномовної та юридичної лексики. Нескладно переконатися, що значення таких понять, як, наприклад, *дезертирство, банкрутство, екстрадиція, алібі, афект, грабіж, віза, арешт, винагорода, винахід, гарантія* та багатьох інших в загальномовних тлумачних словниках та джерелах юридичної термінології істотно відрізняються;

(5) мовленнєва недостатність – пропуск семантичного сегмента (слово, словосполучення, сполучення слів) у нормі права. Може спричинити її абсурдність або різне тлумачення;

(6) відсутність єдиного концептуально-понятійного апарату в юридичних науках констатується в оглядовій частині чи не кожної наукової публікації вчених-юристів.

Підсумовуючи викладене, автори доходять висновку, що в наш час назріла нагальна потреба підняти на принципово новий науковий рівень лінгвістичне забезпечення законотворчої діяльності, й передусім – у кримінології, оскільки саме від цієї ділянки залежить спроможність влади забезпечити якісний та ефективний правовий режим у державі.

Література:

1. Широков В. А. Феноменологія лексикографічних систем: Моногр. / Широков В. А.; НАН України. Укр. мов.-інформ. фонд. – К. : Наук. думка, 2004. – 327 с.

2. Shyrov, V. «Accuracy» vs «Unambiguity» in Linguistics. COLINS 2021: COMPUTATIONAL LINGUISTICS AND INTELLIGENT SYSTEMS, VOL I. CEUR Workshop Proceedings-Series. 2021.